

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een cognitieve kaart van de Nederlandse politieke partijen (II)

Bronner, F.; Hoog, R. de

Citation

Bronner, F., & Hoog, R. de. (1976). Een cognitieve kaart van de Nederlandse politieke partijen (II). *Acta Politica*, 11: 1976(2), 206-217. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451595>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451595>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een cognitieve kaart van de Nederlandse politieke partijen (II)

door F. Bronner en R. de Hoog

In een vorig artikel (zie *Acta Politica*, jan 1976), hebben wij beschreven wat de resultaten waren van het onderzoek naar de externe cognitieve kaart met behulp van de non-metrische meerdimensionale schaaltechniek. Zoals reeds in dat artikel naar voren is gebracht, hebben wij gepoogd met een steunonderzoek meer inzicht te verwerven over de aard van de dimensies die bij de externe cognitieve kaart naar voren komen.

Dit steunonderzoek is opgezet door uit de januari 1974 meting van het hoofdonderzoek twee substeekproeven te trekken en deze respondenten te benaderen met een schriftelijke vragenlijst. Aan de ene substeekproef werd een verzameling adjectieven en partijen voorgelegd met het verzoek de partijen op elk der adjectieven te plaatsen. De andere substeekproef kreeg een verzameling strijdpunten voorgelegd met dezelfde vijf partijen met hetzelfde verzoek. Centraal stond dus de vraag of de interpretatie van de dimensies in het hoofdonderzoek ondersteund of aangevuld kon worden door gegevens die verzameld werden met de methode waarbij de specifieke beoordelingsattributen vóóraf door de onderzoeker aan het individu worden voorgelegd. Het belang van deze vergelijking wordt gegeven door het feit dat zowel voor de toetsing van het attitudemodel als het ruimtelijk model duidelijk benoembare dimensies noodzakelijk zijn.

1 Opzet van het steunonderzoek

Attributen die een rol kunnen spelen bij het vergelijken van politieke partijen hebben wij in twee groepen gesplitst: attributen die gerepresenteerd worden door *adjectieven* en attributen gerepresenteerd door *strijdpunten*. Deze splitsing was noodzakelijk omdat het opnemen van beide typen attributen in één vragenlijst deze té lang gemaakt zou hebben, met mogelijke nadelige gevolgen voor het responsepercentage. Wij legden de verschillende vragenlijsten voor aan twee verschillende steekproeven uit de januari 1974 meting van het longitudinale onderzoek. Twee substeekproeven van $n = 200$ werden in februari 1974 benaderd met een schriftelijke enquête waarin hetzij de strijd-

F. Bronner en R. de Hoog Een cognitieve kaart (II)

punten hetzij de adjectieven waren opgenomen.

Op praktische gronden bleek een tweede beperking noodzakelijk. Het betrekken van alle 14 partijen in beide vragenlijsten zou eveneens tot een aanzienlijke vergroting van de omvang van de enquête geleid hebben. Daarom besloten wij slechts een aantal partijen op de adjectieven en strijdpunten te laten beoordelen. Uiteraard is deze reductie van de stimulusverzameling alleen gerechtvaardigd onder de veronderstelling dat dit geen fundamentele wijziging in de cognitieve kaart tot gevolg heeft. Om dit risico zoveel mogelijk te ondervangen besloten we de op te nemen partijen zo gespreid mogelijk uit de ruimtelijke representatie van de interne cognitieve kaart te kiezen. Dit resulteerde uiteindelijk in de volgende partijen: PvdA, KVP, BP, VVD, CPN. In figuur I van het vorige artikel kan men zien dat deze vijf partijen op de verschillende dimensies polair zijn. Daarnaast kunnen deze partijen ook nog op voldoende bekendheid bogen om beoordeling mogelijk te maken.

Respons op de schriftelijke enquête — Uiteindelijk stuurde $\pm 50\%$ van de benaderden de vragenlijst terug; daardoor bleven er per subgroep (adjectieven en strijdpunten) ongeveer 100 respondenten over. In tabel I staan enkele gegevens vermeld over de representativiteit van elk der subgroepen ten opzichte van de totale steekproef. Onze verwachting was dat, zoals men meestal vermoedt bij schriftelijke enquêtes, het responsepercentage aanzienlijk zou verschillen voor verschillende groepen respondenten. Verwachtingen zijn hier veelal dat hoger opgeleiden en politiek geïnteresseerden meer op dit soort schriftelijke enquêtes zullen reageren.

Dit kon nagegaan worden omdat wij van de mensen die de schriftelijke vragenlijst retourneerden nog de gegevens uit het hoofdonderzoek hadden. In tabel I kunnen wij zien dat onze verwachtingen voor wat betreft sterke afwijkingen in de responsepercentages nauwelijks bewaarheid zijn geworden. Over het algemeen kan gezegd worden dat de 'strijdpunten-steekproef' voor wat betreft leeftijd en opleiding een betere afspiegeling van de oorspronkelijke steekproef is dan de 'adjectieven-steekproef'. Bij het bezien van de responsepercentages moet de kanttekening geplaatst worden dat de benaderde respondenten reeds eerder geënquêteerd waren.

Omdat in het steunonderzoek een nadere uitdieping van de cognitieve kaart centraal staat, hebben wij nagegaan of deze substeekproeven een afwijkende externe cognitieve kaart hebben. Deze is gebaseerd op de gelijkenisordelen uit de januari-meting van het hoofdonderzoek. De gevonden cognitieve kaarten bleken niet af te wijken van die van de totale steekproef. Samenvattend kunnen wij stellen dat beide subgroepen zonder veel bezwaar voor nadere analyse gebruikt kunnen worden. Achtereenvolgens gaan wij gedetailleerder in op de adjectievengroep en de strijdpuntengroep.

Tabel I:
Representativiteit van de substeekproeven

	conjunctuur- onderzoek Ned. Jan. '74 (n = 612) %	adjectieven steekproef (n = 92) %	strijdpunten steekproeven (n = 105) %
<i>leeftijd</i>			
18-24	16	24	11
25-34	21	24	23
35-49	25	22	24
50-64	22	10	25
65-e.o.	17	19	14
<i>geslacht</i>			
man	49	51	57
vrouw	51	49	43
<i>opleiding</i>			
LO/LBO	51	40	50
MULO/MBO	30	36	26
HAVO/HBS	7	4	7
HBO/Hoger	14	20	17
<i>partij voorkeur</i>			
PvdA/PPR/D'66	38	38	39
KVP/AR/CHU	25	20	22
VVD	19	19	24
CPN/PSP	7	10	7
overige partijen	5	6	4
geen voorkeur	8	7	4
<i>pol. interesse</i>			
wel	55	65	64
geen	45	35	36

2 De resultaten van het adjectieven-onderzoek

De methode van het plaatsen van objecten of stimuli op adjectieven is een veel gebruikte manier om beelden van produkten, personen of organisaties vast te stellen. De basis van deze methode vinden wij terug in de semantische differentiaal techniek.¹ Deze methode maakt gewoonlijk gebruik van bipolaire adjectieven, maar op grond van bevindingen in het marktonderzoek² besloten wij de voorkeur te geven aan uni-polaire adjectieven, gerepresenteerd in een 7-puntsschaal.

De selectie van de adjectieven bereikten wij door eerst een aantal facetten van politieke partijen te onderscheiden en deze vervolgens te 'vertalen' in één of meer adjectieven. De facetten en de gekozen adjectieven staan in tabel II.

Tabel II:
Facetten en adjectieven

facet	adjectief
sociaal	—> komt op voor sociaal zwakkeren
economisch	—> bezuinigend
machts	—> machtig, agressief
intellectueel	—> deskundig
principieel	—> godsdienstig, links, vooruitstrevend
betrouwbaarheid	—> betrouwbaar, duidelijk
extremisme	—> verdraagzaam
activiteit	—> actief

Allereerst geven wij in tabel III de posities van de 5 partijen op de 12 adjectieven. Deze posities zijn de gemiddelde³ schaal-waarden berekend over de gehele steekproef (n = 92).

Een geringe waarde in deze tabel betekent dat er een *grote* overeenkomst bestaat tussen de partij en het adjectief, terwijl voor een hoge waarde het omgekeerde geldt. Wij kunnen deze tabel nog wat inzichtelijker maken door de correlaties tussen de partijen over de adjectieven te berekenen. Met behulp hiervan kunnen wij zien welke partijen een sterk of niet sterk gelijkend patroon hebben.

Deze correlaties staan in tabel IV.

Uit tabel IV kunnen wij aflezen dat de partijen geen gelijkende maar juist sterk tegenovergestelde patronen hebben op de 12 adjectieven. Alleen de positieve correlatie tussen de PvdA en de CPN is hoog. De 5 partijen zijn op

Tabel III
Gemiddelde schaalposities van de partijen

	PvdA	VVD	KVP	CPN	BP
godsdienstig	5.6	5.5	2.3	6.7	4.3
bezuinigend	3.8	3.6	3.4	4.0	3.0
machtig	2.7	3.3	3.4	5.5	6.0
deskundig	3.2	3.0	3.0	4.5	5.6
voorstrevend	2.7	3.7	3.5	3.8	5.1
betrouwbaar	3.6	3.9	3.6	5.0	4.6
verdraagzaam	3.5	4.2	3.0	5.3	4.6
agressief	3.4	3.3	4.6	2.7	4.0
links	2.3	5.5	5.1	1.8	5.4
actief	2.3	2.6	3.3	3.2	4.4
duidelijk	3.6	3.3	4.0	3.8	4.4
komt op voor sociaal zwakkeren	2.3	4.8	3.6	2.5	3.7

Tabel IV:

Correlaties tussen de scores van de partijen op de adjectieven

	hoogste positieve correlatie		hoogste negatieve correlatie	
PvdA	CPN	(.71)	KVP	(-.52)
VVD	PvdA	(.28)	BP	(-.06)
KVP	BP/VVD	(.06)	CPN	(-.80)
CPN	PvdA	(.71)	KVP	(-.80)
BP	CPN	(.17)	PvdA	(-.29)

(produkt moment correlatie, $n = 12$, $r > .53$, sign. op 5 % niveau)

grond van hun gespreide ligging in de ruimtelijke representatie geselecteerd, om zo het effect van de reductie van de stimulusverzameling op de cognitieve kaart te verkleinen. Een zelfde mate van spreiding zien wij terug op de adjectieven, hetgeen een redelijke garantie kan inhouden dat het effect van de reductie op de cognitieve kaart niet al te ingrijpend is geweest.

Bij een uitsplitsing naar achtergrondkenmerken, komt politieke voorkeur het eerst in aanmerking. Een belangrijke theoretische vraag is immers in hoeverre de cognitieve kaart toegankelijk is gescheiden van voorkeuren voor één of meer partijen. Omdat de substeekproef te kleine aantallen CPN en BP-sympathisanten bevatten, moesten wij de uitsplitsing beperken tot de aanhangers van de PvdA ($n = 22$), VVD ($n = 17$) en KVP ($n = 10$). Uiteraard zijn de resultaten gezien het geringe aantal respondenten niet meer dan indicaties. Wij bekijken eerst over welke beoordeling de subgroepen het eens zijn, en over welke men duidelijk van mening verschilt. De adjectieven *betrouwbaar*, *duidelijk*, *verdraagzaam* en *vooruitstrevend* blijken het minst tot overeenstemming te leiden, terwijl *links*, *godsdienstig* en *mchtig* juist wel overeenstemming te zien geven. De PvdA-ers, KVP-ers en VVD-ers vinden hun eigen partij zeer betrouwbaar (gemiddeld 1.8, 1.9, 2.4), zeer duidelijk (1.5, 2.4, 2.5), zeer verdraagzaam (2.2, 2.0, 2.6) en zeer vooruitstrevend (1.5, 2.9, 2.8). De partijen waar men niet op stemt worden daarentegen als onbetrouwbaar, onduidelijk, onverdraagzaam en niet-vooruitstrevend gezien. De adjectieven *links*, *godsdienstig* en *mchtig* blijken echter meer als eenduidige meetlat te fungeren. Alle drie voorkeursgroepen zijn het ongeveer eens over het schema dat wij zien in tabel V.

Tabel V:

	links	godsdienstig
PvdA	2.0	5.0
VVD	5.0	5.0
KVP	5.5	2.0

Ook over de posities van de partijen op het adjectief 'mchtig' bestaat grote overeenstemming, maar dat is minder interessant omdat het niet discrimineert over de drie grote partijen.

Op grond van deze bevindingen kunnen we een onderscheid maken tussen *voorkeur-variabele* adjectieven (betrouwbaar, duidelijk e.d.) *voorkeur-constante* adjectieven (links, mchtig, godsdienstig). Onder voorkeur-variabele verstaan wij dan dat de posities van de partijen op de betreffende adjectieven beïnvloed worden door de voorkeur van de groep respondenten voor één van die partijen. Bij voorkeur-constant is dit niet het geval.

Wanneer wij de gemiddelde score van de partijen op de adjectieven beschouwen als de mate waarin een partij 'lijkt' op het attribuut, kan de aldus ontstane 12×5 matrix opgevat worden als een matrix met buitendiagonale conditionele data.⁴ Het is mogelijk van deze datamatrix een meerdimensionale representatie te verkrijgen door gebruik te maken van het MINIRSA-programma.⁵ Deze analyse resulteerde in een één-dimensionale representatie (stress = .12) van partijen en adjectieven. Op deze dimensie stonden enerzijds de PvdA/CPN en de adjectieven agressief/links, anderzijds de VVD/KVP/BP en de adjectieven godsdienstig/bezuinigend. Deze rangschikking komt overeen met de rangschikking op de eerste dimensie van figuur 1 in het vorige artikel. Dit lijkt de daar gegeven interpretatie van de eerste dimensie als links-confessioneel te ondersteunen.

Naast deze analysemethoden hebben wij ook gebruik gemaakt van de 'traditionele' analysemethode voor dit type data: factoranalyse. Ook met behulp van factoranalyse kunnen wij nagaan of er sprake is van meerdere onderliggende dimensies, wanneer partijen op een aantal adjectieven beoordeeld worden. Op de beoordelingen van alle 5 partijen voerden wij een factoranalyse uit. De resultaten hiervan stemmen overeen met het gevonden onderscheid tussen voorkeur-variabele en voorkeur-constante adjectieven. De eerste factor kan geïnterpreteerd worden in termen van de voorkeur-variabele adjectieven betrouwbaar, vooruitstrevend en deskundig. De tweede en derde factor worden eerder gedomineerd door de voorkeur-constante adjectieven, respectievelijk links en mchtig. Hierbij dient aangetekend te worden dat de eerste factor, die wij kunnen benoemen als een 'algemene evaluatie-factor', in alle 5 de gevallen verreweg de meeste gemeenschappelijke variantie voor zijn rekening neemt (respectievelijk voor de PvdA 77 %, VVD 69 %, KVP 75 %, CPN 81 %, BP 64 %). Het beeld van de BP blijkt het minst één-dimensioneel: de tweede factor (agressief, links, sociaal zwakkeren) verklaart hier nog 27 % van de gemeenschappelijke variantie.

Een derde mogelijkheid die wij in de literatuur⁶ zijn tegengekomen voor vergelijking tussen de representatie van de interne cognitieve kaart door middel van non-metrische meerdimensionale analyse en data verzameld via de be-

oordeling van partijen op attributen, bestaat uit het bepalen van de overeenkomst met behulp van produkt-moment of multipale correlaties. Wij kozen voor een benadering met correlaties tussen de coördinaten van de 5 partijen op de drie dimensies, én hun gemiddelde score op elk der afzonderlijke adjectieven. Dit leverde dus per adjectief een maat op voor de overeenkomst met elk der drie dimensies uit de meerdimensionale representatie. Deze correlatiecoëfficiënten staan in tabel VI.

Tabel VI:

Correlaties tussen de coördinaten van 5 partijen en hun gemiddelde score op de adjectieven (produkt-moment corr. $n = 5$ $r > .754$ sign. op 5 % niveau)

	dimensie I	dimensie II	dimensie III
godsdienschtig	-.89	-.40	.24
bezuinigheid	-.77	.01	.37
machtig	.01	-.86	.46
deskundig	-.06	-.88	.40
voorstrevend	.42	.61	.70
betrouwbaar	.31	.87	.44
verdraagzaam	.46	-.74	.58
agressief	.86	.57	.22
links	.89	.46	.54
actief	.49	-.58	.37
duidelijk	.40	.60	.03
sociaal zwakkeren	.69	.55	.73

Hoewel wij voorzichtig moeten zijn met de interpretatie van tabel VI omdat het immers niet zeker is dat de gelijkensruimte van de 5 partijen opgespannen wordt door dezelfde dimensies als de gelijkensruimte van de 14 partijen, kunnen wij zien dat de eerste dimensie het hoogst correleert met de adjectieven die polair waren in de MINIRSA-representatie. Dit ondersteunt onze interpretatie van de eerste dimensie als *links-confessioneel*. De tweede dimensie heeft een hoge negatieve correlatie met *machtig* en *deskundig* en een hoge positieve correlatie met *betrouwbaar*. Deze tweede dimensie hadden wij geïnterpreteerd als *regeringspartij- geen regeringspartij*, maar op grond van de factoranalyse van de adjectieven en de correlaties uit tabel VI zou een andere interpretatie *machtig-niet machtig* kunnen zijn. Voorzover dit *machtig* of *niet-machtig* een uitdrukking vindt in het participeren in regeringscoalities, zouden beide interpretaties elkaar dekken. Voor de hogere correlatie van het adjectief *betrouwbaar* met de tweede dimensie, hebben wij geen verklaring kunnen vinden. Voor wat betreft de derde dimensie is het beeld onduidelijk: weliswaar correleren twee adjectieven bijna significant met deze dimensie, maar het zou te ver gaan om hier een ideologische dimensie in terug te vinden.

Kennelijk kan onze interpretatie van de derde dimensie niet gesteund worden door de data verkregen via de beoordeling van partijen op adjectieven.

Samenvatting adjectieven onderzoek – Vatten wij de resultaten van het steunonderzoek voor wat betreft de adjectieven samen door ze te vergelijken met de resultaten van het hoofdonderzoek, dan kunnen wij stellen dat de volgende attributen een belangrijke rol spelen bij een representatie van de interne cognitieve kaart:

1 – een *algemene evaluatieve dimensie* die het best is aan te duiden met de adjectieven *betrouwbaar*, *voorstrevend* en *deskundig*. Aangezien deze als voorkeur-variabel is op te vatten, kan men zich afvragen of deze wel een plaats moet hebben in een conceptualisering van gescheiden toegankelijke cognitieve en affectieve attitude componenten.

2 – een *links-confessioneel* dimensie die overeenkomt met de eerste dimensie van de gelijkensruimte en de tweede factor uit de factoranalyse alsmede de correlaties tussen een aantal adjectieven en de eerste dimensie.

3 – een *machtig-niet machtig* dimensie, die als tweede dimensie naar voren komt bij de representatie van de interne cognitieve kaart in een ruimtelijk model en als derde factor in de factoranalyse. Deze interpretatie wordt ondersteund door de correlaties tussen een aantal adjectieven en de tweede dimensie.

Daarnaast moet geconcludeerd worden dat de derde dimensie van de gelijkensruimte niet terug te vinden was bij de analyse van de beoordelingen van de partijen op de adjectieven.

3 De resultaten van het strijdpunten-onderzoek

Behalve via de adjectieven meenden wij, dat ons inzicht in de cognitieve kaart vergroot zou kunnen worden door ook de beoordelingen van partijen op strijdpunten in het onderzoek te betrekken. Een selectie uit een groot aantal mogelijke strijdpunten werd verkregen door te kijken, welke problemen het meest genoemd werden in het hoofdonderzoek bij de vraag: 'Kunt u zeggen wat naar uw mening het belangrijkste probleem is, waarmee ons land te maken heeft? En wat is volgens u het op één na belangrijkste probleem?' Bovendien vormde bestudering van de massa-media gedurende de periode van de opzet van het steunonderzoek een inspiratiebron.

Tenslotte kwamen wij tot de volgende 13 strijdpunten (tussen haakjes staan de aanduidingen, zoals wij deze ter bekorting in deze paragraaf zullen gebruiken):

- er zou een maximum inkomen ingevoerd moeten worden, dat wil zeggen, dat men niet meer dan een bepaald bedrag mag verdienen (*maximum-in-*

- komen*);
- het geweld is de laatste tijd in Nederland zo toegenomen, dat het tijd wordt, dat de regering daar eens krachtig tegen optreedt (*geweld*);
  - er is in Nederland zo veel lucht- en waterverontreiniging, dat het tijd wordt, dat de regering eens *streng*e maatregelen tegen de vervuilende fabrieken gaat nemen (*milieu*);
  - er zijn de laatste jaren veel te weinig woningen voor de lager betaalden gebouwd (*woningbouw*);
  - de laatste jaren krijgen de middenstanders steeds de grootste klappen (*middenstand*);
  - de werknemers hebben veel te weinig te zeggen over wat er in de bedrijven moet gebeuren (*medezeggenschap*);
  - er zijn teveel sociale voorzieningen, zodat de prikkel tot inspanning en werken weggenomen wordt (*sociale voorzieningen*);
  - de arbeiders worden uitgebuit en krijgen een te lage beloning (*uitbuiting*);
  - de overheid moet zich met meer zaken bemoeien (*overheidsinvloed*);
  - door bezuinigingen op de overheidsuitgaven is op korte termijn een belastingverlaging gewenst (*belastingverlaging*);
  - door de steeds hoger wordende prijzen gaan de lonen zo omhoog (*lonen*);
  - door de steeds hoger wordende lonen gaan de prijzen zo omhoog (*prijzen*);
  - ons land geeft te veel geld uit aan ontwikkelingshulp (*ontwikkelingshulp*).
- Voor elk van deze uitspraken moesten de respondenten aangeven of de betreffende partij het volgens hen eens of niet eens is met de uitspraak (5-puntschaal).

In tabel VII geven wij de posities van de vijf partijen op de 13 uitspraken.

Tabel VII:

Gemiddelde schaalwaarden van de partijen op de strijdpunten

	PvdA	VVD	KVP	CPN	BP
maximum inkomen	1.6	4.4	3.0	1.7	3.4
geweld	2.8	1.7	2.6	2.8	1.7
milieu	1.6	2.8	2.1	1.7	2.3
woningbouw	1.7	3.3	2.3	1.5	2.4
middenstand	3.3	1.6	2.6	3.4	1.8
medezeggenschap	1.5	3.8	2.5	1.6	3.1
lonen	2.4	2.8	2.4	2.2	2.5
sociale voorzieningen	4.0	2.1	3.4	4.0	2.5
uitbuiting	2.1	4.3	3.1	1.6	3.1
overheidsinvloed	1.7	3.7	2.5	1.8	3.3
belastingverlaging	2.9	1.7	2.7	2.7	1.9
prijzen	3.1	2.2	2.8	3.4	2.4
ontwikkelingshulp	3.8	2.1	3.6	3.1	2.1

Deze posities zijn de gemiddelde⁷ schaalwaarden voor de hele steekproef (n = 105).

In tabel VII betekent een *lage* score, dat de betreffende partij het volgens de respondenten eens is met het geformuleerde standpunt over het strijdpunt. Het omgekeerde geldt voor hoge scores.

Bij de adjectieven zagen wij, dat de partijen steeds afwisselend extreme scores op de attributen hadden. Bij de strijdpunten zien wij daarentegen een tamelijk eenduidig beeld: steeds vormen enerzijds de VVD en anderzijds de PvdA/CPN de extrema. Deze polariteit is elke keer hetzelfde, maar de verschillen tussen de polaire partijen hangen wel sterk van het strijdpunt af.

Het verschil is groot bij maximum inkomen, medezeggenschap en uitbuiting, maar klein bij de beide inflatie strijdpunten. Bij correlering van de partijen over de strijdpunten zien wij in tabel VIII duidelijk drie groepjes: PvdA/CPN, VVD/BP en de KVP.

Tabel VIII:

Correlaties tussen de partijen over de strijdpunten

		hoogste positieve correlatie		hoogste negatieve correlatie
PvdA	CPN	(.95)	VVD	(-.77)
VVD	BP	(.93)	CPN	(-.80)
KVP	PvdA	(.65)	VVD	(-.08)
CPN	PvdA	(.95)	VVD	(-.80)
BP	VVD	(.93)	PvdA	(-.61)

(produkt moment correlatie, n = 13, r > .53, sign. op 5 % niveau)

Een vergelijking van tabel VIII met tabel IV laat zien, dat de correlaties bij de strijdpunten hoger zijn dan bij de adjectieven. Verder heeft de PvdA de hoogste negatieve correlatie met de VVD, terwijl dit bij de adjectieven de KVP was. De VVD heeft de hoogste positieve correlatie met de BP, hetgeen bij de adjectieven de PvdA was.

Op grond van het adjectieven onderzoek zou men kunnen verwachten, dat ook bij strijdpunten een onderscheid zou optreden tussen *voorkeur-variabele* en *voorkeur-constante* strijdpunten. Ook hier beperkten wij ons tot een uitsplitsing naar voorkeur voor de PvdA (n = 30), VVD (n = 25) KVP (n = 10). Er blijkt echter, dat alle strijdpunten tamelijk voorkeur-constant zijn, d.w.z. de partijen worden door alle drie de voorkeurgroepen steeds op ongeveer dezelfde posities op de strijdpunten geplaatst. Een voorbeeld geven wij in tabel IX met het strijdpunt 'overheidsinvloed'.

Net als bij de adjectieven kunnen wij de strijdpunten en de gemiddelde scores van de partijen daarop (tabel VII) weer beschouwen als buitendiagonale

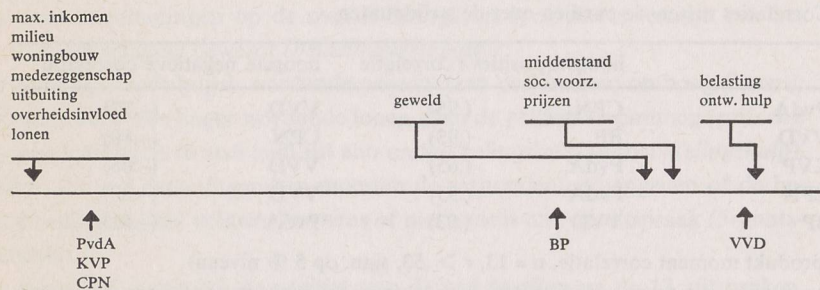
Tabel IX:

	perceptie van partij op overheidsinvloed		
	PvdA	KVP	VVD
door mensen met voorkeur			
PvdA	1.8	2.6	3.8
KVP	1.8	2.1	4.0
VVD	1.3	2.3	3.9

conditionele data in een 13 x 5 matrix. Een analyse met het MINIRSA-programma leidde evenals bij de adjectieven tot een één-dimensionale oplossing (stress = .004), die weergegeven is in figuur 1.

Figuur 1:

Eén-dimensionale representatie van partijen en strijdpunten

Deze representatie toont overeenkomst met de derde dimensie, die wij zijn tegengekomen bij de meerdimensionale representatie op grond van de gelijkennisgegevens. Ook daar was sprake van een polariteit tussen PvdA/KVP enerzijds en de BP/VVD anderzijds. Bij analyse van de strijdpunten moet echter wel als kanttekening geplaatst worden, dat strijdpunten, die men als 'typisch confessioneel' zou kunnen betitelen ontbreken. Deze zijn overigens niet zo talrijk, maar het opnemen van een uitspraak betreffende 'abortus' had wellicht wijzigingen in de bevindingen kunnen geven. Op het moment van het steunonderzoek was abortus echter nog nauwelijks een strijdpunt te noemen, hetgeen een reden was om het niet in de lijst van strijdpunten op te nemen. Analooq aan de analyse bij de adjectieven besloten wij ook voor de strijdpunten de produkt momentcorrelaties te berekenen tussen de coördinaten van de 5 partijen in de driedimensionale gelijkennisruimte en hun gemiddelde score op elk der strijdpunten. Dezelfde voorzichtigheid, die voor tabel VI gold, geldt ook voor tabel X.

Tabel X:

Correlaties tussen de coördinaten v. d. 5 partijen en de score op de strijdpunten

	dimensie I	dimensie II	dimensie III
maximum inkomen	.88	-.13	.70
geweld	-.68	-.19	-.83
milieu	.82	-.11	.76
woningbouw	.81	.03	.72
middenstand	-.83	-.01	-.73
medezeggenschap	.84	-.06	.75
lonen	.82	-.38	.70
sociale voorzieningen	-.78	-.03	-.81
uitbuiting	.85	-.36	.64
overheidsinvloed	.82	.03	.77
belastingverlaging	-.63	-.22	-.90
prijzen	-.81	.15	-.71
ontwikkelingshulp	-.49	-.46	-.88

(n = 5, r > .754, sign. op 5 % niveau)

In tabel X zien wij, dat de meerderheid van de strijdpunten hoog correleert met de eerste dimensie, in het geheel geen strijdpunten significant correleren met de tweede dimensie en weer wel een groot aantal met de derde. Vooral dit laatste punt is belangrijk: immers noch in de gelijkennisruimte, noch met behulp van de adjectieven analyse konden wij een bevredigende interpretatie vinden voor de derde dimensie. Op grond van de MINIRSA-analyse (figuur 1) en de correlaties uit tabel X kunnen wij deze derde dimensie als een *algemene strijdpunten* dimensie benoemen. Daarbij blijft uiteraard de hoge correlatie van een aantal strijdpunten met de eerste dimensie, die als links-confessioneel is geïnterpreteerd, een probleem in die zin, dat er kennelijk sprake is van enige onderlinge afhankelijkheid tussen de eerste en de derde dimensie. Ook een factoranalyse op de scores van elk der 5 partijen blijkt voor wat betreft de BP, CPN en KVP een één-factoroplossing te geven. Alleen de analyse van de PvdA en de VVD levert twee factoren op, die in beide gevallen hetzelfde ladingenpatroon te zien geven. De ene factor kan geïnterpreteerd worden in termen van de strijdpunten belastingverlaging, overheidsinvloed, ontwikkelingshulp, misbruik sociale voorzieningen en middenstand. Op de andere factor hebben die twee strijdpunten een hoge lading, waarin aangedrongen wordt op actief ingrijpen van de kant van de overheid: geweld ('krachtig optreden') en vervuiling ('strenge maatregelen').

Samenvatting van het strijdpuntenonderzoek — Vatten wij de resultaten van het strijdpuntenonderzoek samen dan vloeit uit dit deelonderzoek voort, dat